

WILDERNESS THERAPY, NEBOLI TERAPIE DIVOČINOU

WILDERNESS THERAPY OR TERAPIE DIVOČINOU

TEREZA HOUŠKOVÁ

Abstrakt: *Wilderness therapy lze chápat jako jeden z možných typů terapie, který v sobě zahrnuje práci se skupinou účastníků v prostředí přírody. Hlavním cílem tohoto způsobu práce je ovlivnění sebepojetí člověka, které se odráží na jeho sociálním způsobu chování a myšlení. Za pomoci kombinace sebezkušenostního učení, skupinové a individuální terapie v prostředí divoké přírody probíhá přirozený rozvoj osobnosti (Russell et al. 2000; Russell 2001; Russell a Phillips-Miller 2002). Terapie, která byla původně vytvořena pro rozvoj dospívajících s rizikovým chováním, se nyní využívá i pro dospělé osoby s různými sociálními obtížemi, jako je bezdomovectví (Norton et al. 2020), pacienti v akutní péči (Woodford et al. 2017) či při práci s celým rodinným systémem (Christenson a Merritts 2017). Tento směr, který byl inspirovaný Kurtem Hahnem a jeho Outward Bound programy, se postupně ze státu Severní Ameriky dostává do Evropy a také do České republiky. V současné době v naší zemi existují první výzkumné studie na toto téma, taktéž byla založena Asociace pro Terapii divočinou a dobrodružstvím v České republice, z.s., která se snaží o etablování Wilderness therapy pod názvem Terapie divočinou.*

Klíčová slova: *Terapie divočinou, Terapie dobrodružstvím, Terapeutické kempování, Outdoorové dobrodružství, riziková mládež, dospívající, adolescent*

Abstract: *Wilderness therapy can be understood as one of the possible types of therapy, which includes working with a group of participants in a natural environment. The main goal of this approach of working is to influence self-awareness, which is reflected in his way of behaving and thinking. By a combination of self-experiential learning, group and individual therapy in the wild, personal development takes the place (Russell et al. 2000; Russell 2001; Russell and Phillips-Miller 2002). The therapy, which was originally created for the development of adolescents with risky behavior, is now also used for adults with various social difficulties, such as homelessness (Norton et al. 2020), inpatients in acute care (Woodford et al. 2017) or working with the whole family system (Christenson and Merritts 2017). This direction, which was inspired by Kurt Hahn and his Outward Bound programs, is gradually moving from the state of North America to Europe and also to the Czech Republic. In the country, there are currently first research studies on this topic, and the Association for Wilderness*

Therapy and Adventure in the Czech Republic, z.s., was founded, which seeks to establish Wilderness therapy under the Czech mutation Terapie divočinou.

Key words: *Wilderness therapy, Adventure Therapy, Wilderness experiences, Terapeutické kempování, Outdoor adventure, Outdoor Behavioral Healthcare, youth at risk, teen-age, adolescent*

CÍL A METODIKA

Cílem textu je přiblížit podstatu terapie divočinou, poukázat na její teoretické vymezení a souvislosti s obdobnými přístupy, využívanými při práci s dospívající klientelou.

Metodickými východisky je bohatá rešerše zejména zahraničních zdrojů s přihlédnutím i k pramenům v domácí literatuře a vlastní zkušenost autorky s realizací tohoto druhu terapie.

ÚVOD

K velké radosti mnoha outdoorových nadšenců, odborníků na práci s mládeží, se po malých krůčcích dostává do českého odborného povědomí koncept práce známý pod názvem Wilderness Therapy (WT).

WT se ve světě těší velkému zájmu především na poli práce s rizikovou mládeží. V posledních dvou desetiletích let je také v hledáčku odborných výzkumů. O tomto faktu svědčí první vědecké články a odborné knihy, zabývající se problematikou, od samotné definice názvu Wilderness Therapy (Davis-Berman a Berman 1994; Russell 2001; Driver et al. 1990; Russell a Phillips-Miller 2002), až po kvalitativní i kvantitativní studie zabývající se dopadem této metody na účastníky výzkumů (Tucker et al. 2016; Lambie et al. 2000; Bialeschki 1996; Bandoroff a Scherer 1994; Pawlowski et al. 1993; atc.).

Wilderness therapy (WT) lze v anglickém jazyce najít pod názvy

Outdoor Behavioral Healthcare (Russell 2001; Roberts et al. 2017; atc.), Wilderness experiences (Jameson 2018), Therapeutick camping (Harper 2017), Outdoor Adventure (Warner a Dillenschneider 2019; Norton et al., 2020; Hubert et al. 2020) Wilderness adventure therapy (Bowen et al. 2016), Wilderness treatment programs a Wilderness experience programs (Bobilya et al. 2004).

Nejednoznačnost tohoto pojmenování vedla odborníky k přesnému definování, co to WT je a podle čeho ji poznáme. První pokus o definování WT proběhl v roce 1993 Kimballem a Baconem (in Russell 2001), kteří hovoří o WT jako o skupinovém procesu se sérií různých výzev, ve kterém jsou využity terapeutické techniky jako například reflexe, psaní deníků, individuální terapie a osobní odhalení. Divokou přírodu nepovažují v tomto případě za tak důležitou. Proces se může odehrávat v jakémkoliv neznámém prostředí outdooru. Další dvě definice vznikly velmi záhy v roce 1994. Powch (in Russell 2001) hovoří o oslovení strachů, zážitku důvěry ve skupinu, blízkosti a konkrétnosti zpětné vazby v prostředí divoké přírody a také spravedlnosti přírody ke všem účastníkům. Powch se domníval, že divočina je zásadní pro daný terapeutický záměr. Na rozdíl od toho Davis-Berman a Berman (1994), píší o prostředí přírody, nikoliv divočině. Autoři kladou velký důraz na samotnou

selekcí účastníků do WT programu na základě jejich osobní anamnézy. Jako velmi důležité vnímají vytvoření individuálního plánu pro každého účastníka, na kterém jsou pak vystavěné jednotlivé skupinové aktivity, soustředící se na změnu v chování. Program by měl být veden, jak po stránce outdoorové, tak po stránce terapeutické, profesionály na danou oblast, kteří by měli být schopni evaluace progresu u každého účastníka. V roce 1998 vzniká v pořadí již čtvrtá definice WT. Jejím autorem je Crisp (1998), který WT dělí na dvě intervenční formy. První z nich je tzv. wilderness base camping, tedy kempování v divoké přírodě, které vyžaduje minimální vybavenost a uskutečňuje se v izolovaném prostředí v přírodě. Druhou formou jsou expedice malých skupin, které se stěhují z místa na místo ve vlastním tempu a využívají k tomu různých způsobů jako je chození s batohy, raftingu, canoeingu a dalších. Všechny tyto definice společně zpracovává Keith Russell (2001) ve svém odborném článku **What is Wilderness Therapy?**. Sám Russell hovoří o velké nejednotnosti nejen v definicích, ale i v názvech. Kromě již výše zmiňovaných názvů též hovoří o časté záměně WT, především ze stran veřejných médií, s „boot camps“. To vnímá jako pravděpodobně nezávažnější omyl. Výzkumy ukazují, že „boot campy“ nejenže nejsou efektivní v práci s dospívajícími, kteří se potýkají se závislostí, ale také se ukazuje, že způsob práce, který využívají, může být považován za krutý a nevhodný. Boot campy mají základ v armádním způsobu výchovy, který se rozvinul v 80. letech 20. století v USA (Neapolitan 2019). S dnešním pojetím Bootcampů v České republice (v čj psáno dohromady) nemají již tolik společného.

U nás se tyto programy spíše soustřeďují na sportovní aktivity, které se konají venku za jakéhokoliv počasí, nejsou však určeny pro delikventní mládež. Jsou volně otevřené pro veřejnost, o čemž svědčí i velká internetová nabídka s tímto názvem. Proto se tato problematika tuzemského prostředí příliš netýká. Lze tvrdit, že v českém prostředí představují Botcampy zcela jiný koncept.

Další obdobná záměna Wilderness terapeutických programů se děje s programy Outward Bound. Stejně jako Kimbel a Bacon, tak i Powch (in Russell 2001) vnímá WT jako jakýsi derivát původního pojetí Outward Bound (OB), který byl založen inovativním německým pedagogem Kurtem Hahnem. OB programy v sobě sice mají prvky sebezkušenostní, které jsou často realizované v prostředí přírody, ale nejsou primárně terapeutické. Tedy, nejedná se zde o terapii, ale v českém kontextu spíše o zážitkovou pedagogiku, která se soustřeďuje na holisticky pojatou výchovu (Jirásek 2019; Neuman 2004). Stejně tak v rámci OB programů, na rozdíl od primární cílové skupiny WT, nehovoříme přednostně o výchově dospívajících s výchovnými obtížemi. OB programy lze tedy opravdu brát jako původní inspiraci k WT programům, nikoliv však je slučovat či je považovat za totožné.

DEFINICE WILDERNESS THERAPY

Po spleťtém úvodu se dostáváme k platné definici Wilderness Therapy, která se opírá o tři základní body. Prvním z nich je teoretický základ, který by měl být založený na terapii s předpokládaným cílem toho, v čem chceme particpanta podpořit a jak budeme tento proces evaluovat (Bandoroff a Scherer 1994).

Nejdůležitějším teoretickým elementem je využití přírody, a toho, co se v ní přirozeně děje, jako terapeutického nástroje. Lektoři/ terapeuti jsou většinou v roli průvodce, nikoliv v roli vyšší autority a přináší hodnoty, jako jsou empatie, laskavost a starostlivost (Russell et al. 2000). WT si neklade za cíl změnit chování, ale nechat reakce účastníka ovlivnit prostředím přírody. Pokud na změnu není sám klient připravený, terapeut jej vede spíše směrem skrze práci s časem a fyzickými aktivitami, dokud sám účastník nezváží vlastní jiný způsob smýšlení.

Druhým bodem definice WT je proces, který kromě využívání základních outdoorových dobrodružných aktivit také užívá základních měkkých dovedností a práci s reflexí jako nástroje pro osobní růst (Kimball a Bacon in Gass 1993). Odborníci vedoucí tento program jsou kvalifikovaní v oblasti práce s lidmi, tedy jsou znalí skupinové psychoterapie a terapie obecně.

WT se dělí na dva možné způsoby práce, a to Base camping – tedy kontinuální práci s klienty v odlehleém základním táboře, kde se střídají vedoucí/ terapeuti. Klienti sem přichází postupně a postupně také z programu odchází. Druhým modelem jsou terapeutické expedice, kde se pracuje se stabilní skupinou účastníků, kterou vede stejně tak stabilní skupina pracovníků (Crisp 1998).

WT proces je veden skrze jednotlivé fáze vývoje skupinové dynamiky. Russell (2001) je dělí na tři fáze. První je fáze čistící, která se v procesu WT objevuje poměrně záhy. V této fázi se formují vztahy mezi účastníky a každý z účastníků si hledá vlastní místo ve skupině. Zároveň často dochází k očištění fyzickému, především od

různých návykových látek, stravovacích návyků, ale třeba i od hudby, způsobu oblékání a v neposlední řadě od prostředí, ze kterého účastník pochází. Pozornost se soustřeďuje na základní dovednosti přežití v přírodě, fyzické aktivity a péči o sebe samotného. Druhou fází je osobní a sociální zodpovědnost, ve které je možné soustředit se na empatii k druhým ve chvíli, kdy proces čištění je zdárně ukončen. Cílem je přenášet metafory, které přináší samy situace v přírodě na svůj vlastní život a skrze ně si uvědomovat svůj způsob života. Často jde o nalezení cesty ke zvládnání vlastních emocí a jejich vhodnému sdílení se skupinou v prostředí, které je nehodnotící a bezpečné. To je mnohdy pro účastníky náročnou a složitou záležitostí. Poslední částí je fáze přechodu a následné péče, soustředící se na odcházení účastníka z programu, loučení a upevnění změn, které pro sebe klient sám udělal. Též se jedná o následnou péči, která probíhá zpět v přirozeném prostředí klienta.

Třetí část definování WT se zabývá očekávanými výsledky terapie. Zdá se, že každý klient odchází s rozdílnými výsledky. Jedná se o zlepšení v oblasti osobní duševní pohody, sebehodnocení, sebevědomí ale také na úrovni společenské, které přináší zlepšení sociálních vztahů a jasnějších společenských hodnot. O těchto výsledcích mimo jiné hovoří celá řada starších (Eggleston 1994; Pawlowski et al. 1993; Russell a Phillips-Miller 2002; Lambie et al. 2000) ale i novějších (Warner a Dillenschneider 2019; Norton et al. 2020; Tucker et al. 2016; Hubert et al. 2020; Bowen et al. 2016) výzkumných studií.

KLIENTELA WT

Pravděpodobně i díky kořenům WT v Outward Bound se jedná o přístup v práci především s dospívajícími, kteří mají rizikový způsob chování (Tucker et al. 2016; Russell a Phillips-Miller 2002). Nejedná se však zdaleka o jedinou možnou klientelu. Další studie také poukazují na zmírnění symptomů u duševně nemocných adolescentů (Norton et al. 2014). Russell et al. (2000) poukazují na další výčet dospívající klientely: s poruchou pozornosti, závislostmi na alkoholu a drogách, depresí, s poruchou opozičního vzvoru či jinými výchovnými problémy, u kterých jsou prokázány pozitivní výsledky v osobnostním rozvoji skrze WT.

Je zjevné, že hlavní cílovou klientelou WT jsou tedy dospívající. Z pohledu vývojové psychologie má zvolení této věkové skupiny jasné opodstatnění. Nejenže se jedná o věk, který je náročným na hledání vlastní identity, svého místa ve společnosti, ale také směru svého dalšího života. Jedná se o období, kdy se mladý člověk rozhoduje o svém budoucím povolání a dalším směřování od rodiny směrem ven do světa (Říčan 2014; Langmeier a Krejčířová 2006). WT podstatně taktéž tkví právě v oblasti formování identity probíhající skrze sebezkušenostní učení. Prvek nutné kooperace ve skupině s ostatními vrstevníky simuluje jakýsi mikrosvět obklopující člověka. Mladý člověk tedy má možnost zjistit, jakou roli ve skupině zastupuje, zda mu vyhovuje, a co tomuto mikrosvětlu přináší či přinášet chce.

Souhrnná studie „*How Wilderness Therapy Works: An Examination of the Wilderness Therapy Process to Treat Adolescent With Behavioral Problems and Addictions*“ poukazuje

na několik skupin dospívajících, u kterých tento typ terapie není vhodný. Jedná se o dospívající s anorexií, suicidálními sklony, přílišně agresivní, ale také ještě dostatečně nevyzrálé mladistvé, kteří by z tohoto typu práce, s přihlédnutím na zbytek skupiny, dostatečně nebenefitovali (Russell et al. 2000). Tím není myšleno, že by se s těmito cílovými skupinami nedalo pracovat skrze WT, ale spíše je zapotřebí koncept upravit tak, aby z něj daná cílová skupina měla dostatečný přínos.

WT metoda se taktéž postupně dostává do práce i s jinými cílovými skupinami, než je dospívající mládež. Velmi nadějně se vyvíjí koncept práce s celým rodinným systémem jako způsob rodinné terapie (Cohen a Zeitz 2016; Faddis a Cobb 2016; Harper 2017). Nemalé množství WT výzkumných studií se zaměřuje na dospělé osoby s různými sociálními či zdravotními problémy, například jako studie „*Utilizing Outdoor Adventure Therapy to Increase Hope and Well-Being Among Women at a Homeless Shelter*“ poukazuje na zlepšení psychické pohody a cítění naděje u žen bez domova (Norton et al. 2020) či výzkum „*A Change of Scenery: Wilderness Therapy Treatment for Inpatients in Acute Care*“ poukazuje na využití WT u dospělých osob v akutní péči lékařů. Studie ukazuje na možnosti ovlivnění klientů od změny nálad a sociálních dovedností až po osvojení copingových strategií v běžné denní rutině (Woodford et al. 2017).

WILDERNESS THERAPY V ČESKÉ REPUBLICCE

WT se v naší zemi v jistých konotacích využívá již dlouhá léta. Většinou však nebyla označována tímto

nebo jiným konkrétním názvem. O jejím užívání se velmi obtížně hledají jakékoliv záznamy, mnoho organizací pracujících s mládeží ji intuitivně využívaly a využívají, aniž by o existenci WT konceptu měly povědomí či jej nějak odborně pojmenovávaly. Běžně jej lze najít pod označením „puťák“ nebo „výprava“. Pevné kořeny, které jistě stály za rozvojem terapeutického konceptu práce v přírodě, najdeme v takových aktivitách, jako je např. Junák – český Skaut, který byl v České republice založen již v roce 1912 (dostupné z www.skaut.cz).

Výzkumné studie na téma WT vedou prozatím k zahraničním odkazům. V ČR jsou na úrovni několika málo odborných publikací a článků, jako je publikace **„Kapitoly z teorie psychomotorické terapie“**, která v sobě zahrnuje kapitolu zabývající se Dobrodružnou terapií. Pod tímto názvem se skrývá způsob práce zahrnující prostředí přírody/případně divočiny, práci se skupinovou dynamikou, psychoterapeutický přístup, spirituální/kulturní prvky a dobrodružné činnosti. Ovšem dobrodružnou činností jsou v tomto kontextu myšleny spíše aktivity vycházející z osobní výzvy, tedy z anglického slova *adventure* (Hátlová a Kirchner 2010). I přesto, že je někdy možné najít definování, kde se *Adventure therapy* (AT) a *Wilderness therapy* slučují (Gass et al. 2012; Russell 2001; Norton et al. 2020), autorka tohoto textu jej nevnímá jako totožný. AT může často využívat prostředí nejen přírody, ale i městského či dokonce indoorového prostředí (lanových center, lezeckých stěn, umělých vodních kanálů nebo trenažerů různého typu, které spíše využívají sportovních výzev zážitkové pedagogiky). Naopak WT vnímá jako putování

přírodou, tedy aktivitu úzce spjatou s divokou přírodou a prostředím *outdooru*. Dobrodružství a osobní výzvu spatřuje v tomto případě v samotném putování přírodou společně se skupinou a ze vzniklých sociálních vztahů nikoliv v „umělé“ vytvořených situacích. Stejným způsobem jej vnímají autoři Kellerová a Jašina (2013), kteří v článku **„Uplatnění prvků *Adventure Therapy* u osob se speciálními potřebami“** popisují AT jako na zážitku založenou metodu, která využívá dobrodružství a prvky zážitkové pedagogiky společně s terapeutickým přístupem pro práci s osobami se speciálními potřebami. Z těchto poznatků je tedy možné vnímat AT a WT jako podobné, ale v principu zážitku rozdílné přístupy práce.

V českém kontextu bychom *Adventure Therapy* mohli připodobnit k části programů realizovaných v terapeutických komunitách, které jsou určeny pro osoby závislé na návykových látkách. Klienti absolvují spolu se svými terapeuty různé typy výjezdů, ať už jsou v zimě na běžkách či v létě s batohy na zádech, vždy zde hraje terapeutickou roli zážitek. O tomto významném vlivu na klienta se zmiňují i tři odborné české studie: **„Změny sebepojetí klientů terapeutických komunit pro drogově závislé prostřednictvím terapie dobrodružstvím“** (Anna Šlachťová et al. 2019), studie **„*Adventure therapy in therapeutic community fides-quantitative outcomes of the research*“** (Richterová et al. 2017) a **„Zátěžové aktivity a léčba drogově závislých“** (Richterová et al. 2014).

Pokud za zaměříme pouze na problematiku WT nikoliv AT, byly nalezeny pouze tři české magisterské práce. Jednou z prvních prací je práce

„Potenciál wilderness therapy pro speciálně pedagogickou praxi etopedickou“ (Houšková 2016), která se zabývá možným přenosem WT metody do českého speciálně pedagogického prostředí. K tomuto účelu využívá porovnávání WT konceptu ve třech různých zemích. Ve druhé práci, **„Terapie divočinou: Zmena vybraných psychických atribútov u účastníkov programu Slovakia Trail 2015“** (Smolka 2016), je využit výzkum vlivu WT na pracovnících s mládeží. Tato práce uvádí také český překlad Wilderness Therapy, a to na Terapie divočinou. Na rozdíl od další magisterské práce Řehulkové (2017), která i přesto, že se práce zabývá výhradně WT, je nazvaná poměrně zavádějícím názvem **„Psychoterapie v přírodě“**. Jak je zřejmé, i v české terminologii panuje jistý chaos a nejednoznačnost v označení.

V roce 2017 vznikla **„Asociace pro Terapii divočinou a dobrodružstvím v České republice, z.s.“**, která tím zároveň vymezuje oba přístupy práce. Díky každoročním výjezdům, workshopům a dalším akcím pro rizikovou mládež, ale i širokou veřejnost, se šíří povědomí především o WT, jakožto hlavní doméně celé asociace. Tyto kroky mohou zároveň přispět k jednotnému pojmenování obou terapií a většímu povědomí především odborné veřejnosti o tomto způsobu práce (dostupné z: www.terapiedivocinou.cz).

ZÁVĚR

Wilderness therapy lze chápat jako léčebně-rehabilitační proces, který propojuje prostředí přírody s působením skupinové dynamiky na osobnost klienta. Tato metoda práce je založena na pobývání v přírodě, kde za pomoci

terapeutických intervencí, sebezkušenostního učení a skupinové dynamiky dochází k sebeuvědomění klienta, a tím k jeho změně v chování. Hlavní cílovou klientelou jsou dospívající s rizikovým způsobem chování, stejně tak dobře se uplatňuje i u dospělých osob, ať už v rámci terapie, nebo jako sebezkušenostní forma sebepoznání.

Metoda mající původ v programech Outward Bound, si postupně vytvořila dva hlavní způsoby práce, a to putování skupiny divokou přírodou a tzv. Base campy, kde skupina stabilně přetrvává na jednom místě v přírodě, které je odlehle od civilizace. Každý klient je do WT individuálně vybírán dle předešlé anamnézy. Celý proces je veden skupinou odborníků nejen na terapeutický proces, ale i na prostředí outdooru, kteří mají za úkol provázet klienta směrem k proaktivnímu a prosociálnímu smýšlení, získání vhodných vzorců chování, které klient může využít po návratu zpět, do svého přirozeného prostředí. Z těchto důvodů je velmi důležitá následná péče a práce s klientem i po samotných výjezdech do přírody (Gass 1993).

Wilderness therapy dostává v Českém kontextu stále jasnější kontury. Postupným definováním názvu se dostáváme k pravděpodobně nejednoznačnějšímu názvu Terapie divočinou. I přesto bychom neměli opomíjet další její odnož, kterou je v mnohém příbuzná Terapie dobrodružstvím či jinak nazvaná Dobrodružná terapie (Adventure therapy). V České republice došlo v roce 2016 ke vzniku asociace zastřešující oba tyto přístupy, a to pod názvem Asociace pro terapii divočinou a dobrodružství v České republice, z.s.

LITERATURA

- ŠLACHTOVÁ, Anna, RICHTEROVÁ, Bohdana, MÜLLER, Ivo. Změny sebepojetí klientů terapeutických komunit pro drogově závislé prostřednictvím terapie dobrodružstvím. *Sociální Pedagogika* [online]. 2019, 7(1), 21. ISSN 1805-8825. Dostupné z: doi:10.7441/soced.2019.07.01.02
- ANON., nedatováno. Historie. skaut.cz [online] [vid. 2020a-06-13]. Dostupné z: <https://www.skaut.cz/skauting/historie/>
- ANON., nedatováno. *Terapie divočinou* [online]. [vid. 2020b-06-16]. Dostupné z: <https://terapiedivocinou.cz/>.
- BANDOROFF, Scott a David G. SCHERER. Wilderness Family Therapy: An Innovative Treatment Approach for Problem Youth. *Journal of Child & Family Studies* [online]. 1994, 3(2), 175-191. ISSN 10621024. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF02234066>
- BIALESCHKI, M. Deborah. Review of Wilderness therapy for women: The power of adventure. *Women's Studies International Forum*. B.m.: Elsevier Science [online]. 1996, 19(3), 345–345. ISSN 0277-5395.
- BOBILYA, Andrew J., Kenneth R. KALISCH, Leo H. MCAVOY a Jeffrey A. JACOBS, 2004. A Mixed-Method Investigation of the Solo in a Wilderness Experience Program. *Research in Outdoor Education* [online]. B.m.: Cornell University Press, 7, 1–18 [vid. 2020-06-08]. ISSN 2375-5830. Dostupné z: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,url,uid&db=asn&AN=67028834&lang=cs&site=eds-live&authtype=shib&custid=s7108593>
- BOWEN, Daniel J., James T. NEILL a Simon J.R. CRISP. Wilderness adventure therapy effects on the mental health of youth participants. *Evaluation and Program Planning* [online]. 2016, 58, 49–59. ISSN 0149-7189. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0149718915300094?via%3Dihub>.
- COHEN, Cynthia a Lian ZEITZ. The Family Throughout the Therapeutic Wilderness Process: Our Stories. *Contemporary Family Therapy: An International Journal* [online]. 2016, 38(1), 119–127 [vid. 2020-06-10]. ISSN 0892-2764. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10591-015-9369-z>.
- CRISP, Simon. *International Models of Best Practice in Wilderness and Adventure Therapy*. 1998. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED424052.pdf>.
- DAVIS-BERMAN, Jennifer a Dene S. BERMAN. *Wilderness therapy: foundations, theory and research*. B.m.: Kendall/Hunt. 1994. ISBN 978-0-8403-9060-8.
- DRIVER, B. L., EASLEY A. T., PASSINEAU, Joseph F. *The use of wilderness for personal growth, therapy, and education*. Fort Collins, Colo.: U.S. Dept. of Agriculture, Forest Service, Forest Service, Rocky Mountain Forest and Range Experiment Station, 1990. General technical report RM: 193.
- EGGLESTON, Erin J., 1994. Wilderness therapy with Te Whakapakari youth programme. *Community Mental Health in New Zealand*. *Mental Health Foundation of New Zealand*. 1994, 9(2), 43-52. ISSN 0112-3599.
- FADDIS, Troy a Katherine COBB. Family Therapy Techniques in Residential Settings: Family Sculptures and Reflecting Teams. *Contemporary Family Therapy: An International Journal* [online]. *Springer Nature*. 2016, 38(1), 43–51 [vid. 2020-06-10].

- ISSN 08922764. Dostupné z: [doi:10/ggzv2n](https://doi.org/10/ggzv2n)
- GASS, Michael A.. *Adventure therapy: therapeutic applications of adventure programming*. B.m.: Kendall/Hunt. 1993. ISBN 978-0-8403-8272-6.
- GASS, Michael A., H. L. „Lee“ GILLIS a Keith C. RUSSELL. *Adventure therapy: Theory, research, and practice*. New York, NY: Routledge/Taylor & Francis Group. 2012. ISBN 978-0-415-89290-2.
- GILLIS, H. L. a Michael A. GASS. Bringing adventure into marriage and family therapy: An innovative experiential approach. *Journal of Marital and Family Therapy* [online]. *American Assn for Marriage & Family Therapy*. 1993, 19(3), 273–286. ISSN 0194-472X. Dostupné z <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1752-0606.1993.tb00988.x>
- HARPER, Nevin J. Wilderness therapy, therapeutic camping and adventure education in child and youth care literature: A scoping review. *Children and Youth Services Review* [online]. Elsevier Ltd, 2017, 83, 68–79. ISSN 0190-7409. Dostupné z <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0190740917307727>.
- HÁTLOVÁ, Běla a Jiří KIRCHNER. *Kapitoly z teorie psychomotorické terapie* [online]. European Science and Art Publishing, o.s. & Asociace psychologů sportu [vid. 2020-06-16]. 2010. ISBN 978-80-87504-01-7. Dostupné z: <https://docplayer.cz/10954497-Kapitoly-z-teorie-psychomotoricke-terapie-bela-hatlova-jiri-kirchner-eds.html>
- HOUŠKOVÁ, Tereza. Potenciál wilderness therapy pro speciálně pedagogickou praxi etopedickou [online]. Olomouc, 2016 [cit. 2020-07-01]. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Michal Růžička, Ph.D. Dostupné z: <https://theses.cz/id/rcniho/>.
- HUBERT, Bailee, Jeanine ROSSI a Elizabeth RICHARDSON. An Investigation of Social Development and Demonstration in Preadolescent Girls Within the Context of an Outdoor Adventure-Based Setting. *Journal of Outdoor Recreation, Education & Leadership* [online]. *Sagamore Publishing*. 2020, 12(1), 62–73 [vid. 2020-06-08]. ISSN 19485123. Dostupné z: doi:10.18666/JOREL-2020-V12-I1-9113.
- CHRISTENSON, Jacob D. a Ashley N. MERRITTS. Family therapy with adolescents in residential treatment: Intervention and research [online]. *Springer International Publishing. Focused issues in family therapy*. 2017. ISSN: 2520-1190 (Print), 2520-1204 (Electronic). Dostupné z: doi:10.1007/978-3-319-51747-6
- JAMESON, Jennifer Anne. Therapeutic wilderness experiences for youth: Outdoor behavioral healthcare. *ProQuest Information & Learning*. 2018.
- JIRÁSEK, Ivo. *Zážitková pedagogika: teorie holistické výchovy (v přírodě a volném čase)*. Vydání první. Praha: Portál, 2019. 265 stran. Gymnasion; svazek 06. ISBN 978-80-262-1485-4.
- KELLEROVÁ, Lucie a Ondřej JEŠINA. Uplatnění prvků Adventure Therapy u osob se speciálními potřebami. / Incorporating Adventure Therapy Elements in People with Disability. *Aplikované Pohybové Aktivity v Teorii a Praxi* [online]. 2013, 4(2), 33–40 [vid. 2020-06-16]. ISSN 18044204. Dostupné z: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,url,uid&db=s3h&AN=121757357&lang=cs&site=eds-live&authtype=shib&custid=s7108593>

- LAMBIE, Ian, Lisa HICKLING, Fred SEYMOUR, Les SIMMONDS, Marlyn ROBSON a Chanel HOULAHAN. Using wilderness therapy in treating adolescent sexual offenders. *Journal of Sexual Aggression* [online]. B.m.: Taylor & Francis. 2000, 5(2), 99–117. ISSN 1355-2600. Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13552600008413302>
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualizované vydání. Grada: Psyché. 2006. ISBN 978-80-247-1284-0.
- NEAPOLITAN, Jerome L. *Boot camps*. Salem Press. 2019.
- NEUMAN, Jan. *Education and learning through outdoor activities: games and problem solving activities, outdoor exercises and rope courses for youth programmes*. IYNF. 2004. ISBN 978-80-903577-0-9.
- NORTON, Christine L., Anita TUCKER, Annette PELLETIER, Christie VANKANEGAN, Kayla BOGS a Elise FOERSTER. Utilizing Outdoor Adventure Therapy to Increase Hope and Well-Being Among Women at a Homeless Shelter. *Journal of Outdoor Recreation, Education & Leadership* [online]. 2020, 12(1), 87–101 [vid. 2020-06-08]. ISSN 19485123. Dostupné z <https://js.sagamorepub.com/jorel/article/view/9928>.
- NORTON, Christine Lynn, Anita TUCKER, Keith C. RUSSELL, Joanna E. BETTMANN, Michael A. GASS, H.L. "Lee" GILLIS a Ellen BEHRENS, 2014. Adventure Therapy With Youth. *Journal of Experiential Education* [online]. 37(1), 46–59 [vid. 2020-06-10]. ISSN 1053-8259. Dostupné z <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1053825913518895?journalCode=jeea>.
- PAWLOWSKI, Mark, Gwili HOLME a R. Julian HAFNER. Wilderness therapy for psychiatric disorder. *Mental Health in Australia. Australian National Assn for Mental Health*. 1993, 5(1), 8–14. ISSN 0310-5776.
- RICHTEROVÁ, BOHDANA, VERONIKA ŠTENCLOVÁ a KATEŘINA ČERVENKOVÁ. Adventure therapy in therapeutic community fides - quantitative outcomes of the research. *Journal of Interdisciplinary Research*. [online]. 2017, 7(2), 181–184. ISSN 18047890. Dostupné z: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,url,uid&db=asn&AN=127243139&lang=cs&site=eds-live&authtype=shib&custid=s7108593>
- RICHTEROVÁ, Bohdana, Ondřej TAKÁCS, Jana PINĎÁKOVÁ, Markéta SLIVKOVÁ, Denisa TEŠNAROVÁ, Daniela POLÁŠKOVÁ a Veronika FEŠAROVÁ, 2014. Zátěžové aktivity a léčba drogově závislých. *GRANT Journal*. 2014, (3), 2, 6. ISSN 1805-062X.
- ROBERTS, Sean D., Daniel STROUD, Matthew J. HOAG a Katie E. MASSEY. Outdoor Behavioral Health Care: A Longitudinal Assessment of Young Adult Outcomes. *Journal of Counseling & Development* [online]. 2017, 95(1), 45–55 [vid. 2020-06-03]. ISSN 07489633. Dostupné z: doi:10/ggkg8r
- RUSSELL, Keith C. What is Wilderness Therapy? *Journal of Experiential Education* [online]. 2001, 24(2), 70 [vid. 2020-06-03]. ISSN 10538259. Dostupné z <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/105382590102400203?journalCode=jeea>.
- RUSSELL, Keith C. a Moscow. Wilderness Research Center. IDAHO UNIV. *Assessment of Treatment Outcomes in Outdoor Behavioral Healthcare. Technical Report*. 2001
- RUSSELL, Keith C. a Dianne PHILLIPS-MILLER. Perspectives on the

- wilderness therapy process and its relation to outcome. *Child & Youth Care Forum* [online]. 2002, 31(6), 415–437 [vid. 2020-06-03]. ISSN 1053-1890. Dostupné z <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1021110417119>
- RUSSELL, Keith, John HENDEE a Dianne PHILLIPS-MILLER. How Wilderness Therapy Works: An Examination of the Wilderness Therapy Process to Treat Adolescents With Behavioral Problems and Addictions. 2000.
- ŘEHULKOVÁ, Pavla. *Psychoterapie v přírodě*. Olomouc, 2017. diplomová práce (Mgr.). Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Dostupné z <https://theses.cz/id/z1b3gg/>
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: [vývojová psychologie]: přepracované vydání*. Vyd. 3. Portál.2014. ISBN 978-80-262-0772-6.
- SMOLKA, Ján. *Terapia divočinou: Zmena vybraných psychických atribútov u účastníkov programu Slovakia Trail 2015*. [rukopis]. 2016.
- TUCKER, Anita, Christine Lynn NORTON, Steven M. DEMILLE a Jessalyn HOBSON. The Impact of Wilderness Therapy. *Journal of Experiential Education* [online]. 2016, 39(1), 15–30 [vid. 2020-06-03]. ISSN 1053-8259. Dostupné z [10.1177/1053825915607536?journalCode=jeea](https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1053825915607536?journalCode=jeea).
- WARNER, Robert P. a Cindy DILLENCHNEIDER, 2019. Universal Design of Instruction and Social Justice Education: Enhancing Equity in Outdoor Adventure Education. *Journal of Outdoor Recreation, Education & Leadership* [online]. 2019, 11(4), 320–334 [vid. 2020-06-08]. ISSN 1948-5123. Dostupné z <https://js.sagamorepub.com/jorel/article/view/9543>.
- WOODFORD, Kimberley M., Lara FENTON a Jacqueline CONNORS, 2017. A Change of Scenery: Wilderness Therapy Treatment for Inpatients in Acute Care. *Therapeutic Recreation Journal* [online].2017, 51(4), 258–273 [vid. 2020-06-10]. ISSN 0040-5914. Dostupné z <https://js.sagamorepub.com/trj/article/view/7374>.

KONTAKT

Mgr. Tereza Houšková
 Ústav speciálně pedagogických studií,
 Pedagogická fakulta Univerzity
 Palackého v Olomouci
 Žižkovo nám. 5
 779 00, Olomouc

E-mail: Houskovat@seznam.cz